Io. Iacob. Breitingeri, dissertatio epistolica, qua argumenta, quibus clausulae o.d. vulgo propugnari solet, modeste expenduntur

Autor(en): **Breitinger, J. Jacob**

Objekttyp: **Article**

Zeitschrift: **Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum**

Band (Jahr): **- (1748)**

Heft 11

PDF erstellt am: **30.04.2024**

Persistenter Link: https://doi.org/10.5169/seals-394629

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.
Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.
Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Ein Dienst der *ETH-Bibliothek*
ETH Zürich, Rämistrasse 101, 8092 Zürich, Schweiz, www.library.ethz.ch

http://www.e-periodica.ch

JO. JACOB. BREITINGERI,

Dissertatio Epistolica,

qua Argumenta,

quibus

CLAVSVLÆ O. D. ΑΥΘΕΝΤΙΑ

vulgo propugnari solet,

modeste expenduntur.

Ad

Virum venerandum atque eruditissimum

JO. CASPARVM HVLDRICVM

Cœtus Turicens. qui in Templo Abbatissano colligitur, PASTOREM clarissimum.

QUum nuper in publica deliberatione Quæstio forte incideret de Αὐθεντίᾳ Clausulæ Orationis Dominicæ, qualis apud S. Matthæum Cap. VI: 13. in nostræ ætatis Codicibus græcis typis exscriptis passim his conceptis verbis legitur: Ὅτι σου ἐστὶν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δυναμις, καὶ ἡ δοξα εἰς τȣς αἰωνας. Ἀμήν: atque ut fieri solet in quæstionibus, in quas quasi aliud agendo incidimus, varia in utramque partem essent iactata, quæ accuratiore indagine & disquisitione haud indigna videbantur: Constitui apud animum meum in hanc caussam diligentius incumbere, atque præmissis nonnullis, quæ ad huius

huius controverſiæ hiſtoriam illuſtrandam facere poſſent, ea Argumenta, quibus vulgo huius Epilogi, quo ſacra Precum formula a dulciſſimo Sotere tradita concludi ſolet, Αὐθεντία & divina auctoritas propugnatur, ſub examen revocare atque modeſte expendere: Idque eo maxime conſilio, ut ſummorum Virorum, quorum opera Deus O. M. in emendandis Eccleſiæ noſtræ Sacris uti voluit, circa hanc Quæſtionem dubitationes ac diſſenſum a calumnia vindicarem, ſimulque pateſacerem, eam perſuaſionem, quæ deinceps apud nos invaluit, non iis rationibus niti atque confirmari, quæ omni exceptione maiores ſint, neque nullam amplius dubitationem relinquant. Hanc autem Disquiſitionem, ſi recte Te novi, VIR VENERANDE atque AMICISSIME, præclaro Nomini Tuo a me inſcribi, non indigne feres; neque enim aspernari poterit Tua Humanitas iſtud pietatis officium, quo meum erga Te ſtudium, & quantum Eruditioni ac Judicio Tuo tribuam, publice declarare volui: Immo vero etiam Judicium Tuum de hac cauſſa expetere audeo; quod dum facio, velim Tibi perſuadeas, quoniam nihil mihi prius aut antiquius eſt quam ſolida veritatis cognitio, Te non poſſe ullum mihi gratius præſtare officium, quam ſi me non malo animo errantem placide in viam reducas, vel etiam ipſius cauſſæ, quam impugnare ac labefacere ſuſtineo, patrocinium in Te ſuscipias: Doleo enim hanc cauſſam non firmioribus hactenus præſidiis fuiſſe communitam.

Notum eſt ERASMUM *Roterod.* in typis exſcribendo N. T. græci Codice inter primos deſudaſſe: quibus

bus præsidiis instructus tantum opus fuerit aggressus, qua fide ac diligentia in eo versatus sit, ipse in *Apologia* lectu dignissima his profitetur verbis: *Restituimus, quæ temporum ac librariorum vitio fuerant depravata, idque fecimus, neque levi quod dici solet brachio, neque temere; sed primum ex Canonum consilio, ad Græcæ originis fidem, examinatis exemplaribus latinis, neque tamen fidentes paucis, aut quibuslibet. Laurentius Valla VII. bonæ fidei Codices se secutum fuisse testatur. Nos in prima recognitione IV. Græcis adiuti sumus, in posteriore V. Deinde consultis tum pervetustis tum emendatis aliquot Latinæ Linguæ voluminibus: Nec hoc contenti, discussis & exploratis probatissimis Autoribus, non oscitanter observavimus, quid citarint, quid legerint, quid emendarint, quid interpretentur. Atque hisce rebus omnibus qua licuit vigilantia, certe summa fide, collatis ac pensitatis, quod optimum iudicavimus, secuti sumus: Et hac lege in medium contulimus, ut nihilo secius suo quisque iudicio frueretur.* Hinc a *Joanne OECOLAMPADIO*, qui sociam ipsi operam in castigandis primæ editionis Anni MDXVI. formulis præstitit, hanc laudem meruit, quam publico testimonio consignatam ad calcem illius Libri adiectam legimus: *Ego vero, cui hac hieme alioquin Theologiæ apud Basilienses vacaturo felicissima* magni ERASMI *consuetudo contigit, non possum non testari infatigabilem hominis strenuitatem, vix credendam in tractando fidem. - - Admirabile enim spectaculum mihi erat - - dictantem recognoscentemque, quantum tria præla exciperent, videre, ac nihilo secius interim Græca Latinaque exemplaria, eaque varia & vetustissima consulentem, Græcos Latinosque Interpretes conferentem, priscos ac recentiores primæ simul ac infimæ classis Scriptores perpendentem. Hinc est, quod non sensa*

modo

modo aperuerit, . . sed nec verbula minima articulosque ipsos & apiculos minutissimos præterierit. Et mirum profecto, neque multum a manifesta contradictione abest, hanc Erasmi græcam Editionem posterioribus curis castigatam per duo fere Secula pro unica genuini Textus norma, non sine superstitione & contra Erasmi consilium, fuisse habitam; neque tamen interea ullum vel infimi subsellii hominem extitisse, qui non putarit in interpretandis Sacris Libris pro concione populi sibi quoties libitum fuerit impune licere huius Editionis fidem & auctoritatem convellere. Præferunt quidem Græcæ Erasmi Editiones Clausulam Orationi Dominicæ adiectam; sed tanquam additamentum aliquod, quod Græcis librariis esset transscribendum: Ita enim in Apologia sua diserte ERASMUS: *Comperio quædam apud illos* (Græcos) *addita ex more solenni, veluti Coronidem illam sic additam precationi dominicæ, quemadmodum apud nos in calce Psalmorum adiicitur:* Gloria Patri. *Ea non resecuimus a contextu, sed tamen in Commentariolis admonemus addita. Nam is error minus habet periculi, cum quod frequenter comperio factum, ex aliis locis adscribit Lector, quod in simili sententia deerat alibi.* Habes rationem cur non e textu eliminatam voluerit hanc περιοχήν: Accipe ex eius *Annotationibus*, quare ab hominibus Orationi Dominicæ additam eandem censeat: *Hanc Coronidem in omnibus Græcorum exemplaribus adiectam comperio. Verum quando nec in ullis Latinorum exemplaribus adscriptum visitur, nec exponitur ab HIERONIMO, aut ullo prorsus Interpretum, præter CHRYSOSTOMUM & hujus abbreviatorem recentem THEOPHYLACTUM, apparet ex solenni consuetudine sic additum, ut angelicæ Salutationi*

tioni quædam adiecerunt, nec ab Angelo dicta, nec a quopiam alio. Consimili studio adiectum est in fine Psalmorum, Gloria Patri. *Proinde non est cur LAURENTIUS VALLA stomachetur bonam precationis dominicæ partem fuisse decurtatam. Magis taxanda fuerat illorum temeritas, qui non veriti sunt, tam divinæ Precationi suas nugas assuere: Nugas enim iure dixerim ad divinam Doctrinam, quicquid ab hominibus profectum fuerit; præsertim, si quod ab hominibus annexum sit, ad Christum Autorem conferatur. Quod si quis contendat, hoc ab ipso Christo fuisse additum, necesse est, ut fateatur, omnes nostros, ac totam Romanam Ecclesiam hactenus fugisse bonam partem dominicæ Precationis: ac ne Africanam quidem recte legisse. Nam CYPRIANUS enarrans peculiari libello locum hunc Evangelii, ne verbo quidem agnoscit hanc Coronidem. Porro qui ideo putant ab Evangelista fuisse additam, quod CHRYSOSTOMUS interpretetur, levi nituntur argumento. Siquidem interpretatur ille, quod solennis usus Ecclesiæ Græcanicæ quotidie sonabat: perinde quasi quis enarrans Psalmos, interpretaretur solennem illam Coronidem:* Gloria Patri & Filio &c. *Nec mirum si hoc dignatus est facere Chrysostomus, cum in Homiliis diligenter exponat Hymnum, quo monachi quidam soliti sunt consecrare convivium suum. In aurea Catena hoc modo citatur Chrysostomus:* Quia vero solicitos nos fecerat inimici memoria, in hoc quod dixerat, *libera nos a malo*, rursus audaciam præbet per hoc, quod in quibusdam libris subditur, *quia tuum est regnum &c. quod unde sumtum sit nescio: nam hæc verba non reperiuntur in Chrysostomi commentariis. Qui contendunt hanc Coronidem adscriptam fuisse ab Evangelista, iidemque confirmant, hanc editionem aut esse Hieronymi, aut certe ab illo castigatam; velim ut explicent*

plicent nobis, cur ille tantam Sacræ Precationis partem ausus sit omittere, qui ne in commentariis quidem ullam huius fecerit mentionem. Hæc quum sint dilucidiora, quam ut argumentis egeant, tamen non defuerunt, qui mihi ex hoc quoque loco gravem struerent calumniam. Ex quo loco clarum esse arbitror, Erasmum nonnisi re probe expensa & gravissimis rationibus inductum de huius Clausulæ aut Coronidis in hoc Matthæi loco αὐθεντίᾳ & divina origine dubitasse, eamque suspectam habuisse: Postquam enim animadverterat, a nullo veterum Interpretum, ne quidem ab iis, qui Orationem dominicam dedita opera enarrant, hanc περιοχὴν agnosci, neque a Latinis exemplaribus præferri, neque ab Ecclesia Latina vel Africana unquam pro genuina fuisse habitam, neque in antiquis illis Commentariis, quos ORIGENES & HIERONYMUS adhibito iudicio critico publicarunt, unquam extitisse; præterea autem intelligeret Græcos illos Codices, quibus ipse, VALLA, ac pauci alii hactenus fuerant usi, neutiquam eius ætatis esse, ut hunc antiquitatis consensum possent convellere; non temere aut præter rationem statuisse videtur, hanc Coronidem sequiori demum ætate ex solenni Ecclesiæ usu, in Græcis Matthæi Libris ac Codicibus Orationi Dominicæ fuisse adscriptam: in quo iudicio suo hunc Criticorum Canonem secutus est, quem Clariss. WITHBYUS *V. L.* p. 28. his verbis effert: „ Lectiones Variantes a MSS. desumtas, quas nec antiqui Patres, nec Græci Commentatores, nec Versiones vetustissimæ agnoverunt, iure optimo reiiciendas esse nemo inficiabitur. „ Et quanquam non defuerint, qui Erasmi hoc iudicium invidio-

sis

ſis criminationibus inviſum reddere omnibus modis ſunt conati, de quibus *in Capit. Argum. contra moroſos quosdam ac indoctos* ipſe graviter ita conqueritur: *Sed audio quosdam ita loqui: Rem amplectimur, ſed offendiculum datur multitudini, ſi ſenſerit in libris,* (in formulis) *quos hactenus ſecuti ſumus, ineſſe quicquam vel vitiatum, vel non intellectum. Primum non iſta ſcribuntur multitudini, ſed eruditis & præcipue Theologiæ candidatis: Hos offendi non oportet: Neque nos correctionem appellamus laborem noſtrum, ſed annotationes. Neque cuiquam moleſti ſumus aliter citanti, & veterem, aut etiam depravatam Editionem ſequenti. Ab ipſis potius naſcitur offendiculum, qui in publicis concionibus, qui in compotationibus, qui in vehiculis ac navibus apud idiotas ac mulierculas vociferantur eſſe, qui ſacros libros & PRECATIONEM DOMINICAM EMENDET. Miſera vero conditio ſacrorum voluminum, ſi horum autoritas pendet ab indoctis, ut fere ſunt, librariis, aut temulentis typographis.* Nihilominus tamen non defuerunt Viri eruditionis ac ſapientiæ laude clariſſimi, qui rationum pondere commoti hoc ERASMI de O. D. Clauſula iudicium ſuo calculo comprobarunt: Et ut de noſtris tantum loquar, ipſe B. HVLDR. ZVINGLIVS in *Annotationibus ad Matthæi Evangelium*, quas ex ore eius excerptas LEO JUDÆ edidit, ubi diligenter enarrat Orationem Dominicam, hanc Clauſulam penitus omittit: idque non temere, ſed certo conſilio factum eſſe, quod hanc Clauſulam a Domino non eſſe profectam perſuaſum haberet, inde manifeſtum eſt, quoniam *translatio Tigurina Germanica*, cuius Textum in publicis ad populum Sermonibus, (e quibus iſtæ annotationes maximam partem ſunt excerptæ,) ſecutus eſt,

hanc

hanc Coronidem non agnoſcat. In omnibus enim editionibus Bibliorum vernaculis, quæ Tiguri ab anno MDXXIIII usque ad annum MDXXXI curatæ & typis exſcriptæ ſunt, hæc Clauſula deſideratur, atque O. D. ita concluditur: Sondern erlöß uns von dem Uebel. Amen. Ita reperias in editionibus, quæ ex officina (*) *Chriſtophori Froſchoueri* hoc temporis ſpatio prodierunt, v. c. anno MDXXIIII in fol. Eiusdem anni in forma quam vocant duodecima characteribus latinis: Anno MDXXVIII eadem forma: Anno MDXXX. in 8vo characteribus latinis. Sic etiam in iis exemplaribus, quæ an. MDXXIIII in 8vo apud *Joh. Hager* typis exſcripta ſunt. Accedit, quod etiam in utroque (**) Catechismo a LEONE

(*) Poſt annum MDXXX omnes editiones Froſchoueriana vernaculæ, toties repetitæ, hanc Clauſulam præferunt: quemadmodum etiam in latinis Bibliorum editionibus ex verſione Tigurina, quæ in N. T. Erasmum fere expreſſit, Clauſula hæc quoque addita legitur: Quod ſine dubio etiam in vernaculis editionibus, Erasmi exemplo, factum eſt, qui quamvis illam ſuſpectam habuit, eam tamen ex editionibus ſuis noluit expunctam: ne itaque Erasmo audaciores videri poſſint, deſideratam hactenus hanc Clauſulam poſt annum MDXXX rurſus in textum receperunt. Incidi tamen in editionem N. T. forma 12ma, quæ apud RODOLFUM WOLFIUM anno MDCXIII impreſſa eſt, in qua Matth. VI: 13. ita legitur: Sonder erlöß uns von dem böſen. Amen. Ex præfatione autem cognoſcitur, quod Clauſula omisſa ſit, quia Froſchouerianam editionem de anno MDXXVIII κατὰ πόδα exprimit.

(**) Titulus Catechismi ita habet: Catechiſmus chriſtl. Klare und einfalte ynleitung in den Willen vnd in die Gnad Gottes, darinn nit nu die Jugedt, ſunder ouch die Eltern underricht, wie ſy ire Kind in den Gebotten

NE JUDÆ conſcripto, & cum BULLINGERI præfatione anno MDXXXIIII. publicato hæc clauſula cum in ipſa precum formula, tum etiam in eius enarratione fuerit prætermiſſa. Diſerte vero magnus BVLLINGERVS hanc Clauſulam tanquam aſſumentum humanum repudiat, primum in *Commentariis in Matth.* anno MDXLII editis, ubi poſtquam pluribus enarraſſet Orationem Domini, hæc tandem p. 68. b. ſubdit: *Adiicitur ſub finem Orationis dominicæ ante voculam Amen a quibusdam:* Quia tuum eſt regnum & poteſtas & gloria in ſæcula. *At ERASMUS teſtatur illa verba non reperiri in ullo vetuſto exemplari Latino, in Græcis quidem exemplaribus omnibus videri adiecta, ſed a nemine niſi uno CHRYSOSTOMO & ejus imitatore THEOPHYLACTO exponi: itaque videri ſibi Orationi dom. adiecta, quemadmodum Pſalmis quidam ſubiungunt:* Gloria Patri & Filio. &c. *Addit idem ille: Proinde non eſt, cur L. VALLA ſtomachetur, bonam precationis dom. partem fuiſſe decurtatam: magis taxanda fuerat illorum temeritas, qui non veriti ſint tam divinæ precationi ſuas nugas aſſuere: Nugas enim iure dixerim ad divinam doctrinam quicquid ab hominibus profectum fuerit: præſertim ſi quod ab hominibus annexum ſit, ad Chriſtum Autorem conferatur.* Ad eundem fere modum additis novis quibusdam argumentis in *Sermonum Decadibus Decad. V. Serm. V. Tom. III.* p. m. 320. qui An. MDLI editus eſt. Et quum deinceps hæ Sermonum Decades An. MDLVIII.

Gottes, in chriſtlichem Glouben, und rächtem Gebätt vnderwyſen mögind. Geſchriben durch Leonem Jude, Diener des Worts der Kilchen Zürich. in 8vo Vide ibi pag. LXXXIII. & pag. XCIII. & XCIIII.

MDLVIII. a *Joanne HALLERO*, Theologo Bernensi, tanquam communis quædam forma sanioris Doctrinæ ab Helveticis Ecclesiis post Sacrorum emendationem receptæ in promiscuum christianæ plebis usum sub titulo Bullingers Haußbuch vernaculo Sermoni essent redditæ, hæc ipsa disputatio de Orationis Dominicæ Clausula, tanquam plebis cognitioni & eruditioni non subtrahenda, in omnes istius Libri editiones est transfusa: Dabo ipsa eius verba ex *Halleri* interpretatione: Es sezen aber etliche vor dem Wort Amen gleich nach denen Worten, Sondern erlöß uns vom Bösen, diese Worte hinzu: Dann dein ist das Reich, und die Kraft, und die Herrlichkeit, in Ewigkeit. Es bezeuget aber Erasmus von Rotterdam in seinen Annotationibus über das N. T. daß diese Worte in keinem alten latinischen Exemplar gefunden werden. In dem griechischen werde es wohl allenthalben hinzugesezt, aber von keinem der über das N. T. geschrieben, ausgelegt, ohn allein von Chrysostomo und seinem Nachfolger Theophylacto. Darum bedunke ihn, es seyen diese Worte zum Vater unser hinzugethan, wie von etlichen den Psalmen angehängt sind diese Worte: Ehre sey dem Vater und dem Sohn. ꝛc. Er sezt auch weiter also: Darum darf Laur. Valla eben nicht so sehr zürnen und sagen, daß ein guter Theil des Vater unsers abgehauen seye. Es ist vielmehr derjenigen Vermessenheit zu schelten, die sich nicht gescheuet haben, diesem so göttlichen Gebett ihre Stempaney anzuflicken: Denn das nenne ich Stempaneyen gegen der Lehre Gottes zu rechnen, was von Menschen kommt, besonders wenn man das Christo als einem Anfänger zuschreibt,

das

das aber von Menschen kommt. Es zweifelt aber nicht allein Erasmus an diesem angehängten Stük: Sondern auch das Hispanische Exemplar, so man Complutense nennet, meldet, daß es gläublicher seye, diese Worte gehören nicht zum Vater unser / und seyen durch Fürwiz etlicher Buch-Schreiber und Abschreiber hinzugethan. Es wird ferner in jezgedachtem Exemplar gleich dieses hinzugesezt: Wiewohl aber der H. Chrysostomus in seinem Comment. über den Matth. Homel. 20. diese Worte auslegt, als gehörten sie zum Text; so wird doch gläublicher geachtet, daß schon zu seiner Zeit die wahren ursprünglichen Exemplar an diesem Ort seyen gefälscht worden, dieweil man nicht liest, daß vor der Zeit irgend einer aus den Latinischen, auch der allerältesten, dieser Worte gedacht habe. Und das ist auch die Wahrheit: Dann die fleissigen Ausleger, auch die ihnen sonderlich das Vater unser von Wort zu Wort auszulegen fürgenommen haben, als da gewesen sind, Cyprianus, Hieronymus, und Augustinus, haben dieses angehängten Stüks nicht mit einem Wort gedacht. Quid itaque mirum, BULLINGERUM in *Catechesi pro adultioribus* An. MDLIX. mandantibus Ministris Ecclesiæ Tigurinæ, ad utilitatem iuventutis vel Scholæ Tigurinæ, conscripta, in enarratione Orationis Dominicæ hanc Clausulam, tanquam præter rationem ipsi adiectam, alto silentio præterire? Quod dein etiam in translatione huius libelli vernacula, quæ An. MDXCVII. a *Jo. Wolfio* novæ suæ Editioni des Bullingerschen Haußbuchs subiuncta fuit, religiose servatum & observatum est. Quid mirum eundem BULLINGERUM in *Compendio Christianæ Religionis*

ligionis An. MDLVI. germanice edito, Lib. VII. Cap. X. & a formula Orationis, quemadmodum a Christo fuerit prolata, & ab explicatione subiuncta hanc Clausulam omnino voluisse exclusam. Habuisse vero *Bullingerum* in hac caussa Fratres suos sibi suffragantes & ὁμοψήφους, vel ex eo manifestum est, quod hos ipsos libros, in quibus hanc disputationem diligentius instituit, & Clausulam illam tanquam humanum commentum proscribit, partim iis mandantibus, in publicum Scholarum & promiscuæ plebis usum conscripsit: Hoc enim in solenni Precum formula, quotidiano & publico & privato usu tantopere frequentata, nisi iis probantibus & calculum suum adiicientibus, ipsi nunquam tentare licuisset. At neque desunt aperta huius rei testimonia: Fidem faciat CONR. PELLICANVS in *Comment. in Matth.* An. MDXXXVII. edito, p. 67. ubi hæc leguntur: *Hanc Coronidem apud Græcos appositam, Latinis ignotam, apparet ex solenni consuetudine sic additam, ut Angelicæ Salutationi quædam adiecerunt, nec ab Angelo dicta, nec a quopiam alio, utpote apud Græcos:* Quia peperisti Servatorem animarum nostrarum. *Sic Psalmis adiectum:* Gloria Patri & Filio. &c. *Quod si quis contendat a Christo adiectam, necesse est fateatur; omnes nostros, & Romanam Ecclesiam & Africanam non recte legisse* Quando ne Cyprianus quidem *vel verbo eam agnoscit: & Hieronymus quoque nullam eius in Commentariis mentionem facit.* Huc inprimis etiam facit, quod in AGENDIS ECCLESIASTICIS, sub titulo **Christliche Ordnung und Brüch der Kilchen Zürich**, de annis MDXXXV: MDLXIII: MDLXXXI: MDCXII: (*) quotiescun-

(*) Primum occurrit hæc Clausula O. D. in formula gra-

cunque O. D. formula diſerte exponitur, illa, omiſſa Clauſula, conſtanter in his verbis finitur: **Sonder erlöß uns von dem Böſen. Amen.** Atqui cum hæc conſtans fuerit principum Eccleſiæ noſtræ Doctorum perſuaſio, graviſſimis rationibus nullo modo deſtituta; iure merito quæſiveris, qui ergo factum fuerit, ut deinceps hæc O. D. Clauſula citra ullam dubitationem & in N. T. Codices vernaculos, & in Libellos Catecheticos atque Liturgicos fuerit poſtliminio recepta, & ab Interpretibus ac Oratoribus publicis, tanquam pars Orationis Dominicæ, ab ipſo Domino tradita, pro concione expoſita ac venditata: vix enim credibile eſſe, hoc citra novum & accuratum huius Quæſtionis examen, quo argumenta huic Clauſulæ fidem abrogantia, ab *Erasmo* primum, mox etiam a *Bullingero* prolata, diligenter fuerint diſcuſſa & foliis leviora inventa, novaque ac firmiora pro eius divina auctoritate præſidia excitata; aut etiam citra publicum Eccleſiæ judicium, factum eſſe aut fieri potuiſſe? At mihi quidem nihil eius quicquam, neque de ſuscepto a quoquam accurato examine, neque de judicio Eccleſiæ publico conſtat; & gratiſſimum revera is mihi præſtaret officium, qui tale quid a noſtris aut tentatum unquam, aut confectum eſſe, antequam hæc de

---

tiarum actionis, qua utuntur poſt deductum aliquod funus; quæ Agendis eccleſiaſticis demum circa finem Seculi XVI acceſſit: Atque admodum probabile eſt, nonniſi poſt annum MDCXX hanc Clauſulam in Liturgias publicas fuiſſe receptam; Ita in Agendis de an. MDCXXXXIIII undecim vicibus diſerte ac plene legitur O. D. formula, ſubiuncta ſemper Clauſula: quæ in ſuperioribus editionibus deſideratur,

de Coronidis huius apud Matthæum divina autoritate persuasio usu inter nos invalesceret, edocere posset. Quoad autem hoc desiderabitur, non aliam eius facti rationem invenire possum, quam quæ ab ERASMO in *Capit. Argum. contra morosos quosdam ac indoctos* §. 36. his verbis explicatur: *Neque quicquid receptum est in usum ecclesiasticum, continuo receptum est iudicio. Quædam casu irrepunt, ad quæ connivet Ecclesia; præsertim si non videantur ad fidei morumque periculum pertinere. Immo fieri potest, ut in hoc genere quædam ad tempus ignoret Ecclesia.*

Postquam vero dudum iam hæc persuasio de Clausula, tanquam O. D. parte necessaria, ab ipso Christo tradita, inter nos usu fuerat confirmata; plurimi quidem extiterunt, qui eam rationibus asserere sunt aggressi, qui quoniam adversus Pontificios hanc caussam agere videri volebant, plura sibi aliquando licere existimabant. Ex nostris, qui in publica ad plebem christianam Institutione huius caussæ patrocinium suscepit, atque argumentis a Clariss. WITSIO subministratis potissimum usus est, fuit quondam Vir Clarissimus & de cœlesti Doctrina meritissimus J. J. HULDRICUS, *Ethices & J. N. Prof. & in Orphanotroph. Pastor primarius:* Hic in Sermonibus S. quibus Dominicam Orationem non perfunctorie pertractavit, quosque An. MDCCXII. sub titulo das geistliche Rauchwerk publicæ luci exposuit, antequam ad Clausulæ illius tractationem accederet, dedita opera in hanc caussam incubuit, atque IV. præcipue argumentis docere instituit, hanc O. D. Coronidem, uti apud Matthæum extat, ipso Domini ac Soteris nostri ore prolatam divinæ ac

Sacræ autoritatis esse. Liceat autem iam nobis hæc ipsa argumenta, quæ vulgo pro Coronide illa adduci solent, sub examen revocare, ut intelligamus, quantum ipsis in hac caussa tribuendum sit. Prius vero quam ad ipsum examen accedo, operæ pretium erit nonnulla de statu, natura ac momento huius Quæstionis præmonere. Nimirum, si quid intelligo, omnis Quæstio huc redit: Utrum Clausula illa, quæ apud Matthæum Cap. VI: 13. Orationi Dominicæ in nostris Codicibus, græcis perinde ac e græco conversis, hodie passim subiecta legitur, ab ipso Domino ac Sotere nostro, tanquam pars necessaria, quæ ad integritatem illius formulæ pertineret, fuerit addita, atque proin a Matthæo ipso calamo excepta & scripto tradita? An vero hæc Clausula, quæ apud solum Matthæum sacram hanc Precum formulam, ab ipso Domino traditam, concludit, sit ὑποβολιμαία, a Librariis demum ex solenni Ecclesiæ usu, quo cum ipsa Precum formula in unam quasi Orationem coaluit, Matthæi Evangelio adscripta atque inserta, ita ut neque a Christo Domino, neque a Matthæo profecta censenda sit? Neutiquam ergo vel veritas huius Δοξολογίας aut Αἰτιολογίας, quam isthæc Clausula complectitur, vel usus ac cum reliqua Doctrina ἀναλογία in disceptationem venit: Quanquam enim BULLINGERUS, præeunte ERASMO, minus digne de huius Clausulæ argumento sensisse videri possit, quum non dubitavit dura in speciem verba repetere, ac tantum non sua facere, quibus *Erasmus* in temeritatem eorum invehitur, *qui non veriti sint tam divinæ Precationi suas NUGAS assuere*: site tamen eius Sententiam perpendens eum longe aliud

aliud ſignificaſſe deprehendet, quam durior verborum ſonus prima fronte præ ſe ferre videtur: Clarum enim eſt ex ſubiuncta epexegeſi illum NVGARVM apellatione neutiquam reſpexiſſe ad argumenti rationem aut dignitatem; ſed ipſum promiſcue omnia ab hominibus profecta & ad Chriſtum Autorem temere translata, cuiuscunque ea generis aut argumenti fuerint, *Nugarum* nomine cenſere, ut ita horum hominum, qui ſua qualiacunque audent Chriſto transſcribere, temeritatem notaret, ſuamque adverſus divinam auctoritatem reverentiam ſignificanter declararet: Qualem animi pium affectum V. Cl. *Alb. BENGELIUS* in ſua de hac O. D. Clauſula Disquiſitione his verbis expreſſit: *Sane qui Verbum Dei reveretur, mundum mereri nolet, ut talem periocham, contra atque penes conſcientiam res fert, vel demat vel addat.* Verum Quæſtio de origine huius περιοχῆς apud Matthæum mere critica, & proinde eius generis eſt, quæ nonniſi hiſtoricis argumentis aut confirmari aut refelli poſſit. Quapropter illa non a quibusvis promiſcue, qui Theologiæ aliquod Syſtema explicare didicerunt, multo minus in concione plebis, quæ huius generis demonſtrationes capere non poteſt, in diſceptationem vocanda; ſed iis in ſolidum relinquenda eſt, qui veterum monumentorum, ac MSS. Librorum uſu, nec non Artis Criticæ cognitione exercitatum probe & ſubactum ingenium habent: quo in genere *ERASMVS Roterdamus* ita excelluit, ut ſua ætate non haberet, qui cum ipſo comparari potuiſſet. Quod ſi iam ad examinandum ipſa argumenta accedamus, quibus vulgo Αὐθεντία Clauſulæ O. D. propugnari ſolet, primum ſe nobis offerunt eius generis, quæ

ad ſtatum Quæſtionis, prout ſupra a nobis definitus eſt, nullo modo pertinent. Primum ita habet: Dieſer Beſchluß iſt ohne Widerred herrlich und beweglich: Er iſt voller Kraft und voller Weisheit, voll Geiſt und voll Lebens. Er haltet in ſich die überzeugendeſten Urſachen, warum man ſein Gebett zu Gott dem himmliſchen Vater verrichten, und ſein Herz vor Ihm ausſchütten ſoll. Es ſind darinnen überdas enthalten die vorbündigſte Beweggründe, wie Gott den himmliſchen Vater zur Erhörung unſers Gebetts zu vermögen, ſo uns ſelber und unſern ſchwachen Glauben in der Hoffnung derſelbigen zu ſtärken. Keine andere als die höchſte himmliſche Weisheit hat ihn darum erſinnet: Kein anderer als der vollkommenſte Bett-Meiſter Jeſus dieſem Gebett einverleibet. Ad eundem fere modum CALVINUS in *Harm. Evang.* ad hanc pericopam p. m. 155. *Mirum eſt hanc precationis Clauſulam, quæ tam apte quadrat, a Latinis fuiſſe omiſſam. neque enim ideo ſolum addita eſt, ut corda noſtra ad expetendam Dei gloriam accendat, & admoneat quisnam eſſe debeat votorum noſtrorum ſcopus: Sed etiam ut doceat, preces noſtras, quæ hic nobis dictatæ ſunt, non alibi quam in Deo ſolo fundatas eſſe, ne propriis meritis nitamur.* At vero hoc genus argumentationis Clauſulæ illius αὐθεντίαν non probat, ſed præſupponit, etenim ſententiam eius & fines, qui cum reliqua precationis formula apte cohæreant, neque Deo ſint indigni, pandit ac deprædicat; non autem oſtendit, hanc Clauſulam eiusmodi veritates ambitu ſuo complecti, quæ non potuerint a Chriſtiano homine proficiſci & huic Precum formulæ adiungi. Atque mihi omnino perſuaſum eſt, ſi placuiſſet his patro-

patronis eam Sententiam amplecti, quæ hanc Clausulam pro humano assumento reputat, illos in excogitandis caussis ac rationibus, ob quas cum reliquo precationis systemate non satis apte connexa sit, non minus futuros fuisse ingeniosos & facundos: Admodum tunc proclive fuisset in hanc fere Sententiam differere: Equidem iam in ipsa præfatione Orationis Dominicæ, qua Deum ut Patrem, & quidem ut Patrem cœlestem, cuius imperio omnia subsint, alloqui confidenter iubemur, paternus eius erga nos amor & infinita potentia, tanquam plenæ & solidæ fiduciæ fulcra & incitamenta, mentibus nostris inseruntur, & iam satis uberem fiduciæ materiam nobis suppeditant: Quid quod etiam Gloriæ eius ac Regni amplitudo ita commendatur ac celebratur in prioribus petitionibus, ut plane otiosa videri possit & supervacanea illa per supposititiam clausulam repetitio. &c. Contra quum semel ut certum assumitur, hanc Clausulam ab ipso Domino traditam esse, tunc dubium nullum supereſt, quin ob sapientissimas rationes fuerit a Domino adiecta, quas dein etiam hominum sagacitas recte & investigare & explicare possit. Præterea & absona prorsus est isthæc argumentandi ratio: Equidem si ostendi posset, Clausulam illam, quæ ab ipso Domino tradita esse venditatur, ea continere, quæ cum reliqua oratione, cuius clausulam constituit, nullo modo quadrare, aut Deo indigna, aut Analogiæ fidei non consentanea videri possint; tum per se pateret, frustra illam divinæ originis censeri: Sed non statim in contrarium, si quid Deo non indignum, nec a reliqua doctrina penitus abludens; quin potius cum præsentissimo hominum

commodo coniunctum deprehenditur, inferre licet, ergo hoc ab immediata divina revelatione esse arcessendum & in Textu sacro pro γνησίῳ ac indubitate genuino agnoscendum: Quis enim in discernendis Librorum sacrorum veris ac genuinis Lectionibus hunc Canonem admitteret: Quæcunque Lectio, quæcunque pericopa, quamvis additamenti nomine suspecta, nihil continet, quod non aut Deo indignum aut Doctrinæ fidei contrarium sit, aut quod cum reliqua orationis serie non possit consistere, illa pro genuina ac legitima est agnoscenda. Adhæc si valeret ista argumentatio, qua usus & necessitas huius Clausulæ supra modum extollitur, ut vix possit quisquam sine scelere de suppositione vel additamento cogitare, profecto non intelligo qui possint, quotquot hac persuasione sunt imbuti, concedere, eam a S. Luca sine piaculo potuisse ommitti. Denique ista argumentandi ratio adversus *Erasmum*, *Bullingerum*, ceteros, qui hanc Clausulam lapsu temporis a Librariis ex solenni usu Ecclesiæ apud Matthæum fuisse additam autumant, prorsus nullam vim habet: nihil enim eos impedit, quominus æque pie de huius Clausulæ sententia & argumento sentiant, quanquam illam in Matthæi Codicibus pro suppostitia habeant: Faciles enim ac libenter concedent, si quidem invicte demonstrari possit, hanc Clausulam necessariam O. D. partem constituere atque ab ipso Domino esse traditam, cuncta hæc præconia, quæ large in illam congeruntur, in illam omnino quam maxime convenire.

Hæc de primo Argumento: Alterum ita habet: **Dieser Beschluß ist selbst in den Schriften des**

des A. T. und in den Gebettern der Gläubigen selbiger Zeiten aufs festeste gegründet: als vornehmlich in dem Gebett und der Lobpreisung Davids 1. Chron. XXIX: 10, 11, 12. Und darum zweifeln wir keineswegs, der Herr und Sohn Davids Jesus habe selbigen auch aus diesen Worten entlehnet. Eodem plane argumento utitur S. *GLASSIUS Philol. S.* p. 209. seq. *Scripturæ conformitatem fideique analogiam quod adtinet, satius certe est, addi* Δοξολογίαν *illam, quam omitti: Est enim conformis tum locis Scripturæ aliis, & cumprimis gratiarum actioni a Davide prolatæ* 1. Paralip. XXIX: 11. *ex qua desumsisse Christus Clausulam illam* δοξολογικὴν *omnino videtur. Paulus* 2. Tim. IV: 18. *reddens ultimam petitionem de liberatione ab omni malo, coronida* εὐχαριστικὴν *addit hanc:* Cui gloria in secula seculorum. Amen. Quibus Clariss. WITSIUS, ut argumento novum aliquod robur conciliet, hæc præterea subiicit: *Accedit, quod discipuli Christi, in quibus Magistri agebat Spiritus, partes saltem aliquas eiusdem Doxologiæ divinis suis scriptis immiscuerint. Paulum certe hoc factitasse comperimus.* 1. Tim. I: 17. *iterumque* Cap. VI: 16. *Idem Judas imitatus est Epistolæ suæ commate ultimo. Quum ergo consimiles Doxologias & alibi legamus, unde sua desumere amavit Dominus, & apud eos, qui sua a Domino mutuati sunt; quidni agnosceremus ea verba a Domino profecta esse, quæ Domino dignissima esse diffiteri non possumus.* Eiusdem fere commatis est cum superiore hæc argumentatio, quæ huc redit: In aliis quoque S. Scripturæ locis, itidemque in fidelium precibus simili fere modo gloria divini nominis, summæque Numinis perfectiones celebrantur: Ergo hæc Clausula Orationi Dominicæ apud Matthæum subiecta, quæ v. 26.

Αιτιολογίας potius, quam Δοξολογίας rationem habere censenda est, non fuit ab alio, quam ab ipso Christo Domino addita. Equidem si de eo iam constaret, quod est ipsum τὸ μέγα λίαν ζητούμενον, Christum ipsum hanc Clausulam, quæ apud Matthæum Orationi D. adiecta legitur, dictasse, tum vero nonnisi levissimam probabilitatis speciem haberet, eundem simplicissimam hanc sive Doxologiæ, sive Aetiologiæ formulam aliunde fuisse mutuatum: tantum abest ut ex levi hac suspicione quicquam circa Autorem, vel originem huius περιοχῆς, confici possit: antequam enim de facto constet, frustra eius comparatio cum aliis instituitur. Immo vero cuivis sine longa & operosa probatione aut exemplorum inductione per se patet, Sanctis omni tempore nihil fuisse solennius, quam Dei O. M. Gloriam & Potentiam dignis laudibus concelebrare: atque admodum probabile fit, simplicissimam ac brevissimam hanc laudationis formulam inter Judæos pariter ac Christianos communi usu receptam ac frequentatam fuisse: ut adeo non minus vero simile sit, eam ab homine aliquo apud Matthæum fuisse additam, quam a Christo ipso præceptam. Id autem forte rectius ex analogia fidei & e Sanctorum exemplo constituitur, veritates illas, quæ Clausula O. D. continentur, in se & abstracte spectatas, utique divinæ originis & auctoritatis esse, quod passim in Sacris Libris inculcantur ac confirmantur: at vero in loco illo Matthæi hanc formulam non esse a Librariis additam, sed ipsum Soterem Autorem agnoscere, & ab ipso Matthæo fuisse perscriptam, hoc neque ex analogia fidei, neque ex aliorum exemplis probari potest. Ceterum si tantum de

huius

huius δοξολογίας usu in genere quæratur: Utrum illa & olim & hodie adhuc rectius cum Oratione Dominica coniungatur, an prorsus omittatur? nihil impedit, quominus & *Erasmus* & *Bullingerus* concedant, eam recte & pie & cum fructu cum Oratione Dominica in communi precum exercitio coniungi, quamvis eam non pro parte eius necessaria ab ipso Domino præcepta agnoscant.

Tertium Argumentum huiusmodi est: **Es ist aus den Alterthümern der Juden zur Genüge bekannt, daß die Juden alle ihre Gebetter aus einer Tradition und Befehl ihrer Väter mit solchen Lobpreisungen des göttlichen Nahmens, und meistens mit diesen Worten:** ברוך השם כבוד מלכותו לעולם ועד **beschlossen haben. Wer will dann zweifeln Jesus habe eine solche Lobpreisungs-Formel an dem vollkommnesten aller Gebetter auslassen wollen.** At, ut verum fatear, mihi prorsus absonum videtur, velle Orationis Dominicæ perfectionem aut imperfectionem ex comparatione cum Judæorum precandi formulis æstimare; aut illi insignem aliquem defectum imputare, si non habeat disertam eamque a Judæis usurpatam Δοξολογίας formulam adiunctam: quasi ullæ preces absque seria benignissimi & potentissimi Numinis celebratione a miseris homuncionibus fundi possint. Præterea non una hæc apud Judæos precum Clausula obtinuit, quæ cum nostra hac quadantenus consonare videtur; sed & aliæ, v. c. ברוך אתה יי שמע תפלה, *Benedictus tu Domine, qui exaudis preces:* in Brach. fol. 29. col. 1. & huius generis plures: de quibus consuli possunt ritualia & libri orationum Judaicarum. Quid quod ipsa hæc formula Δοξολογίας

apud

apud Judæos publici tantum usus fuerat, qua populus preces a Sacerdote in Sanctuario recitatas, quamprimum aliquas finiisset, quasi per Antiphonum obsignavit, clara & coniuncta voce inclamans: *Benedictum sit nomen gloriæ regni eius in æternum*: ut pluribus docet J. SAUBERTUS in *Dissert. de Precibus Hebræorum* §. 9. 10. & 11. Nunc autem non intelligo, quæ Christum ratio movere potuerit, ut formulam illam doxologicam præter morem gentis e publica Ecclesiæ Judaicæ Liturgia repetitam ad privatas preces transferret, in quibus Antiphono nullus erat locus. At vero huic argumento paululum aliter inflexo non parum tribuere videtur ὁ πάνυ venerandus WERENFELSIUS, quando ad calcem *Cogitat. ad Loca N. T.* p. m. 309. ita loquitur: *Minime contemnenda argumenta sunt pro huius Clausulæ γνησιότητι, in primis, quæ proferuntur ex Judæorum ritualibus libris, ex quibus apparet, hanc δοξολογίαν non esse inventum Græcorum.* At vero nihil cogit eos, quibus probabile fit hanc Clausulam e Græcorum Liturgia in S. Textum fuisse insertam, statuere, eam esse Græcorum inventum: Potuit hunc morem in publicis cœtibus preces publice fundenti per Antiphona respondendi Ecclesia Christiana sub ipsa sua incunabula e Synagoga accepisse; quod de altero Antiphono non obscure docet Paulus Apostolus 1. Cor. XIV: 16. Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ AMHN ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε: etenim observante Cl. SAVBERTO, inter Hebræos idem obtinuit, ut indocti & idiotæ, qui nec nossent octodecim preces statas, nec Summulam earum, obligati essent saltem ingredi templum & respondere

dere ibi AMEN, uti constet ex *Massec. Brachos.* Jam vero ex hactenus dictis satis constare arbitror, tria hæc palmaria argumenta pro Clausulæ illius αὐθεντίᾳ in medium prolata, atque ab argumenti dignitate, & Analogia cum aliis S. Scripturæ locis, & ab exemplo Ecclesiæ Judaicæ repetita, nullam habere consequentiæ vim, atque Quæstionem nostram, prout a nobis definita est, prorsus in dubio relinquere.

Itaque quartum restat Argumentum, idque historicum & unicum, cui in hac caussa locus est, & in quo tota huius Quæstionis cardo vertitur: quod vero eius generis est, ut non a quovis, qui Theologi aut Oratoris sacri nomen profitetur, possit explicari, neque etiam a quovis, quamvis fuerit clarissime explicatum, satis intelligi: Hoc vero ita habet: **Wir beruffen uns kecklich auf den Glauben aller, auch der ältesten griechischen** Codicum, **in denen dieser Beschluß gelesen wird. Wir beruffen uns auf die auch uralte, und nach der Meinung der meisten Sprachkündigen, gerade nach den Zeiten der Apostel verfertigte Syrische Uebersezung des N. T. auf andere Arabische und Orientalische Uebersezungen mehr. Wir beruffen uns auf die gelehrten und in der griechischen Sprache wohlerfahrnen Kirchen-Väter** Chrysostomum **und** Theophylactum, **die diesern Beschluß in ihren** Homiliis **über das H. V. U. auch erklärt, hiemit in den griechischen Exemplaren ihrer Zeiten gelesen, und an der Glaubwürdigkeit desselben nicht gezweifelt haben.** At vero universæ huic argumentationi nervus inciditur, si sumatur, hoc additamentum in S. Matthæi Textu omnibus græcis Codici-

dicibus, atque etiam ipso Chrysostomo antiquius esse, quod Clariss. *Bengelius* in *Apparat. Crit.* ad Lect. N. T. p. 465. admodum probabile reddidit: ubi his verbis suam disquisitionem concludit: *Infra illam certe ætatem consistunt, ea monumenta, quibus nihil pro Clausula quisquam produxit remotius aut antiquius.* Alterum, quod huic argumentationi, cuius fides sola dicentis auctoritate nititur, & in qua adversa huic caussæ momenta studiose supprimuntur, oppositum volo, est autoritas & consensus omnium, qui inde a restauratis Sacris inter Eruditos in eo Literarum genere, unde vera & genuina N. T. Lectio sua habet præsidia, quas vero maxima Theologorum turba ne primis quidem labris degustare solet, tantum non consenuerunt, quique dedita opera huius caussæ momenta utrinque sine partium studio quam diligentissime expenderunt: Hi enim uno ore omnes Clausulæ huius γνησιότητα aut aperte reiiciunt, ut ERASMUS, WALTONUS, MILLIUS, GRABIUS; aut certe eam quam maxime dubiam faciunt, ut BEZA, A MASTRICHT, ALB. BENGELIUS: quorum autoritas quantum in hac caussa valeat, quantumve oppositæ Sententiæ præiudicium afferat, illi optime intelligunt, qui perspectum habent, quam negligenter & perfunctorie ceteri, alias magni nominis, Theologi in huiusmodi caussæ disceptatione versari soleant, ita ut non dubitent aliquando re non satis expensa in alterutram partem pro suo arbitrio atque libidine confidenter pronuntiare, quasi res ad liquidum esset perducta & extra omnem dubitationem posita: de quibus verissime Cl. BENGELIUS in Appar. crit. p. 424. „ Multi hac methodo utun-

„ tur:

„ tur: Ubi tangitur lectio, quam in omnibus
„ aut plerisque Editionibus extare aut sciunt, aut
„ putant, primum eis iam hoc satis est, ut sta-
„ tuant, defendendam esse Lectionem: deinde
„ experiuntur, qua specie defendi possit. Ubi
„ ea nonnihil præsidii habet, ita dicunt: Quia
„ hæc lectio extat in MSS. in Versionibus, in
„ Patribus, his & illis; ideo defendemus eam.
„ Nec tamen quærunt, utrum pauciores, an plu-
„ res, deteriores an meliores, recentiores an an-
„ tiquiores, MSS. Versiones, & Patres eam Le-
„ ctionem habeant, quæ ipsis displicet. Con-
„ tra, ubi lectio ipsis placita imbecillis est & me-
„ lioribus præsidiis destituta, ita dicunt: Quan-
„ quam ista lectio extat in MSS. in Versionibus,
„ in Patribus, his & illis; tamen eam non ad-
„ mittemus. Nec tamen æque Codices, Ver-
„ siones, Patres pro ea Lectione, cui favent,
„ producunt. Itaque Versiones exoticas, Cle-
„ mentem Alexandrinum, Origenem, Basilium,
„ Epiphanium, Scholiastas græcos, Augustinum
„ item & Hieronymum, non perpensis rerum
„ momentis, sed pro arbitrio, modo advocant,
„ modo explodunt, dum rem deducant, quo
„ ipsi volunt, non quo spectat res. In Supple-
„ mentum autem allegare solent contextum ipsum,
„ emphasin &c. perinde ac si altera lectio virtute
„ sua careret; perinde ac si contextum non le-
„ gissent, qui eum glossis auxerunt; perinde ac
„ si id demum, quod textui repugnaret, ei assui
„ posset. „ Et profecto si hæc argumentandi ratio, quam in hac caussa instituunt, valeret atque procederet, actum & conclamatum fere esset de loco 1. Joh. V: 7. in quo tuendo hanc ipsam rationem

tionem condemnare ac repudiare, & prorsus contrariam viam insistere necesse habent: Qua de re saepe laudatus Cl. BENGELIUS l. c. p. 466. ita differit: „ Nihil opus astutia, neque huius Clau-
„ sulae impendio alia tanquam cariora dicta sunt
„ redimenda; sed veritas ubique simpliciter tuen-
„ da: At certe qui Clausulam obnixe defendunt,
„ videant ne locum Act. VIII: 37. ac potius di-
„ ctum 1. Joh. V: 7. amittant. Nam fere eadem
„ monumenta, Latina, quae duas illas Lucae &
„ Johannis periochas agnoscunt, Clausulam igno-
„ rant: Graeca, quae hanc admiserunt, illas re-
„ moverunt. Enimvero citerioribus seculis Grae-
„ ci quidam in totas periochas vim exercuerunt:
„ Latini, antiquam Lectionem retinuerunt. Qua-
„ re hic quoque Latini fide maiore digni sunt.
„ Vide Var. §. XXVII. ad l. 1. Joh. V: 7. „ Possem quidem iam in his subsistere, atque eos, qui controversiae huius momenta accuratius examinari cupiunt, ad Doctissimorum Criticorum, maxime vero ad Cl. BENGELII Disquisitionem, in qua utriusque partis argumenta, quae utrinque momentum aliquod habent, critico iudicio tanquam trutina aliqua diligenter ac docte castigat, ablegare; atque ab iis iure quodam meo poscere, ut prius ipsi argumenta, quae contra huius Clausulae fidem non parca manu, sed pleno quasi horreo a Viris in hoc litterarum genere versatissimis excitata sunt, infringant atque refellant: Quod si enim ipse nunc in hanc caussam vellem descendere atque ad vivum omnia resecare, non possem non actum agere: Ita Clariss. BENGELIUS sequentes Propositiones iam assertas ac probatas dedit, ut mihi prae veritatis studio non liceat eam

senten-

ſententiam amplecti, quam maxime vellem. I. *Clauſulam O. D. non habuit unquam Latinus Interpres, unus omnium antiquiſſimus: neque Tertullianus, neque ceteri Patres Latini, in Africa, Italia, Gallia, Hiſpania.* II. *Non habent, certe non habuerunt Græci Codices antiquiſſimi, non Patres, Interpretesque alii.* Quoad autem hæ Propoſitiones firmæ ſtabunt, periit fides argumentationi ſupra in contrarium allatæ. Sed quoniam mihi forte, dum hoc ago, in manus incidit V. Cl. J. ADAMI OSIANDRI, Tubing. Prof. extraord. *Schediasma criticum, quo*, ut titulus magno hiatu promittit, *Authentia Clauſulæ Orationis Dominicæ rationibus ſelectioribus aſſeritur, atque Obiectiones diſſentientium ſpecioſæ reſolvuntur*, atque ego hoc Schediasmate veritatis cognoſcendæ ſtudio cupide perlecto cognovi, ita male a Cl. *Oſiandro* ſuam cauſſam agi, ut maiorem eius defendendæ voluntatem, quam facultatem, ipſi fuiſſe pateſcat: viſum eſt ſtrictim quædam hactenus dictis adiicere, atque ea tantum ex hoc Schediasmate ſub examen revocare, quæ duabus illis Propoſitionibus ex *Bengelio* ſupra citatis videri poſſent directe adverſari. Et primum quidem §. XXII. contra conſenſum Codicum Latinorum excipit unicum Pariſienſem S. Germani Codicem, *Rob. Stephano* laudatum, qui Clauſulam illam exhibeat; atque parum abeſt, quin unico huic exemplari maiorem auctoritatem tribuat, quam cæteris omnibus magno numero Codicibus, qui eandem uno convitio excludunt. Dein vero ſubdit: *Ad minimum ſcitam rationem contra Pontificios hanc Clauſulam ſuſpectam clamitantes profert JO. Gerhardus, quod ſcil. in ipſum Papam ſint iniurii, qui expunctam cupiant hanc Clauſulam, ſiquidem eadem extet in Verſione*

Erasmi *a* Leone X. *adprobata.* Verum ſi meminiſſe voluiſſet Gerhardus, tum a Papa Leone X. non tantum Erasmi Latinam interpretationem, ſed ipſas quoque eius Annotationes laudari, in quibus diſerte monuit, ſe quidem a Textu non reſecuiſſe hanc Clauſulam, quamvis eam ſuſpectam haberet: tum vero, quod Erasmus Clauſulam illam in latina ſua interpretatione diverſo charactere tanquam ſuppoſititiam & præter Codicum fidem additam notaverit, frigido hoc dicterio facile ſuperſediſſet, nec *Oſiander* id tanquam ſcite dictum iactaret. Pergit autem ad hunc modum: *Sed enim vero ſac omnes conſentire, num verſio fonti præiudicabit? aut num ſcelus affirmare, falli Latinæ Eccleſiæ vel Interpretes, vel Codicum deſcriptores potuiſſe? An maius flagitium iſtud affirmare, quam totam Eccleſiam græcam falſi arguere? Conſona hisce ſunt illa H. Witſii:* „ In latinis quidem Codi„ cibus non inveniri hanc pericopen certum eſt: „ Sed quæritur, quid iuſtius ſit, an Latinos, ut „ recentiores, ad Græcos, quippe antiquiores, „ corrigi; an Græcos propter Latinos lituram „ pati. „ Mirus hic in verbis & vagis locutionibus luſus eſt: Quis enim unquam verſionem fonti præferre, aut totam Eccleſiam græcam fraudis arguere, aut recentiores Codices, ob hoc ipſum, antiquioribus maioris æſtimare ſuſtinuit? Scilicet hoc agitur; quum oſtendi poſſit, antiquiſſimam Latinam Interpretationem, quæ omnium Græcorum Codicum ætatem longe ſuperat, & ad Apoſtolorum ætatem proxime accedit, hanc Clauſulam nunquam agnoviſſe; annon recte inde colligi poſſit, Græcum illum Codicem, e quo primum Translatio facta eſt, & qui Apoſtolorum tem-

tempora proxime attingebat, hanc περιοχὴν quoque ignorasse? Ut taceam dudum a Criticis hunc Canonem esse receptum: *Interdum Latinus Græco, interdum Græco Latinus prævalet*: quem multis confirmatum dedit Cl. BENGELIUS in *Apparat. Critic.* p. 426. seq. Non autem serio agere videtur Cl. *Osiander*, quando sibi persuadet, novum suæ caussæ præsidium accedere, quum adiicit: *In specie vero Versio vulgata sententiæ nostræ iure non officit: - - Licet enim eam ut antiquam in pretio habeamus, suisque dotibus instructam esse non diffiteamur, pro authentica tamen agnoscere & pro canonica habere eam non possumus*: quam canonicæ autoritatis negationem deinceps VII. argumentis ex Systemate polemico repetitis prolixe adstruit: Quasi tanto molimine opus esset; aut quasi nulla possit esset Versionis Latinæ, nisi eam pro divina & canonica habeas, auctoritas in expungenda e S. Matthæi Textu Clausula O. D. Neque quicquam proficit Cl. *Osiander*, quum ad elevandam aut evertendam Latinæ Versionis Italicæ veteris auctoritatem, Syriacæ N. T. Interpretationis, quæ in hodiernis Codicibus hanc Clausulam præferat, fide abutitur: Non poterit enim, quod nos in Latina Versione præstamus, fidem facere, quod iam olim Syriaca Versio Clausulam illam fuerit complexa; eam enim qualis nunc est, per interpolationes ex Græcis Codd. citeriorum Seculorum magnopere fuisse deformatam extra controversiam est. Neque felicior est Cl. *Osiander* in oppugnando Consensu Patrum Latinorum §. XXIII. *Non miramur*, inquit, *quod TERTULLIANUS & CYPRIANUS* Doxologiam *O. D. non attigerint, cum eandem in Versione sua Latina non habuerint.* Confite-

tur ergo Tertulliani ævo hanc Clausulam pro spuria habitam in Latina Versione non comparuisse. Et mox de Hieronymo: *Verum HIERONYMI silentium expendamus necesse est. Nusquam hic Clausulam O. D. Doxologicam addit, cum vir esset in usu Codicum Græcorum æque ac Latinorum versatissimus: gravi ergo ratione & magno Codicum consensu motus illam pro divina non habuit. Recte sane: nisi quod illud simul addendum, labi quoque potuisse Hieronymum fallique: quod non raro illi contigisse palam est. - - Quid igitur obstat, quin & errasse credamus Hieronymum, cum Doxologiam O. D. omitteret apud Matthæum? atque idem contigisse AUGUSTINO, Africanos Ecclesiæ suæ Codices secuto? Eadem facilitate lapsus apparet etiam GREGORIUS M. dum erroneam lectionem ævo suo pridem receptam retinuit.* Eandem vero tibiam inflat, quum ad Græcos Patres progreditur §. XXV. quorum autoritatem sententiæ, quam stabilitam vellet, obstare intelligit: *ORIGENEM quod concernit, utut diligens fuerit, non eapropter caruit nævis suis etiam cum de lectione sacri textus lis est: & vel id solum dubiam eius laudem facit, quod divinum Codicem variis & ridiculis explicationibus detorquet. - - Igitur non immerito Whitbius:* „ Origenem, *inquit*, in „ hac re parvi facio, nempe qui hic, ut sæpe „ alibi, festinans cœcutiit: Cum itaque Origenes omni exceptione maior non sit, lubrico „ niti fundamento existimamus argumentum ab „ ipsius dissensu nobis oppositum. „ *De GREGORIO autem NYSSENO tenendum est, quod Clausulam O. D. eapropter nec omiserit, nec nesciverit, quia illi nullam expositionem addidit, sed quod more Græcarum veterum Liturgiarum una cum Doxologia Filii & Spiritus S. eam protulerit. - - Et si hæc responsio suffice-*

re

re non videtur in ordine ad Gregorium Nyſſenum, ſciant, velint nolint, qui autoritate huius Viri induci ſe adverſus nos patiuntur, quod is Origenis nimio ſtudio fuerit captus, unde non mirum, ſi eandem cum Origene tibiam hac in re inflavit, & quidem peſſime. Ut illud non urgeamus, quod credulæ nimis ac pene anili ſimplicitati fuerit deditus. Hæc ſi valeat argumentandi ratio: *Hieronymus* labi potuit, immo ſæpe erravit: *Origenes* non caruit ſuis nævis, neque omni exceptione maior eſt: *Gregorius Nyſſenus* credulus erat: Ergo lubrico nititur fundamento argumentum ab illorum diſſenſu petitum; profecto nulla amplius erit Patrum Græcorum in aſſerenda genuina N. T. Lectione auctoritas: Immo nullius nec hominis, nec codicis, niſi qui ſit ab omni labe purus, teſtimonium, ne quidem in re facti, quicquam amplius valebit; atque ita inducetur verus Scepticismus hiſtoricus. Et quum perhibet Oſiander *Auguſtinum* Africanos Eccleſiæ ſuæ Codices ſecutum, qui Clauſulam illam non exhibuerint; quomodo docebit, Codices illos & *Tertulliani* & *Auguſtini*, a Græcis illius temporis, quoad hanc pericopam, discrepaſſe, atque etiam, ſi vel maxime discrepaverint, Latinos, non vero Græcos, erraſſe aut vim aliquam fuiſſe paſſos. Maxime vero ſuam incuriam prodit Oſiander §. XX. cum ad obiectionem de quibusdam Codicibus Græcis, qui Clauſula O. D. deſtituantur, hunc in modum reſpondet: *Poſſemus uno ictu adverſarios noſtros profligare cum* Erasmo, Bellarmino *&* Dietenbergero, *qui fatentur, noſtram pericopam exſtare in OMNIBVS Codicibus græcis. Sed his ſuppetiis opus nondum habemus. Sit ita, epilogum Orationis dominicæ, ſecundum teſtimonium* Bezæ *deeſſe in*

vetustissimis aliquibus Codicibus græcis, præiudicat tamen illis, ut cum Glassio loquamur, primo concentus reliquorum Codd. græcorum constantissimus. Nec dubium, quin primis quidem temporibus diversitas exemplarium hic fuerit: quæ progressu temporis ita sublata, ut constanter illa in Græcis fuerit retenta, & pro canonica & genuina parte a priscis Patribus agnita. Secundo, quod de suo exemplari Parisiensi, (quod pericopam illam non habet) dicit Brugensis, ad Latina fuisse castigatum, quidni etiam de antiquis Bezæ (si qui fuerunt) Codicibus asseri possit. Deinde, ut Jo. Frickii *verba nostra faciamus, velit nolit* Millius, *fateri necessum habet, omnes Codices, quotquot supersunt bonæ notæ atque eximiæ vetustatis,* Vaticanos, Erasmianos, Parisienses, Alexandrinum, Cæsareum, *& quos non? exhibere nobis coronidem O. D. Doxologicam. Neque est, quod obiiciat nobis Codicem unum* Rob. Stephani, *ut &* Cantabrigiensem, *in quibus non reperiatur. Tot enim extant utriusque horum Codd. lectiones corruptæ, & ad Latinam editionem perperam immutatæ, tot itidem interpolationes ac detractiones, ut inter bonæ notæ Codices duos istos referre omnino fas non sit, judice ipsomet Millio, qui fuse vitia eorundem enumerat.* Tædet me singula, quæ hic temere ac præter rationem dicta sunt, arguere: Prætermittere tamen non possum, quominus unam alteramque Osiandri hallucinationem obelo configam. Et primo quidem miror, qui ausit ad ERASMUM provocare, cum de omnium Græcorum Codd. consensu quæstio est: quasi Erasmus omnes Græcos Codd. inspexerit, aut quum in universum loquitur, alios intelligat, quam ad quos editiones suas se recognovisse ipse fatetur. Quæ vero *Bellarmini* aut *Dietenbergeri* in hac quæstione possit

esse

esse auctoritas, ego quidem non intelligo, quanquam se his præsidiis uno ictu omnes adversariorum copias profligare posse confidenter iactitet. Deinde quum ad consensum omnium, quotquot supersunt bonæ notæ & eximiæ vetustatis Codicum provocat, abiectius quam par est sentire videtur de cæteris, qui Clausulam non exhibent, Codicibus; quibus præter eos, quos h. l. enumeravit, alios non minoris commatis & pretii adiicere potuisset: Adhæc non assequor qua fronte potuerit inter eos Codices, qui O. D. Clausulam præferant, recensere etiam *Alexandrinum*, qui tamen in Matthæo usque ad Capitis XXV. v. 6. hæc verba ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, mutilus est. Denique nec illud silentio prætereundum est, longe aliam esse huius varietatis in MSS. Codicibus rationem, quam ceterarum omnium, etiam ubi de additamento suspectus est aliquis locus: etenim si sumamus hanc Clausulam O. D. ab ipso Domino fuisse dictatam; non facile concipi potest, qui accidere potuerit, ut vel negligentissimus librarius in describenda hac precum formula, quæ quotidiano usu ita familiaris omnibus erat, ut ne quidem oscitantes in ea recitanda aberrarent, eius Clausulam omitteret, neque errorem statim animadverteret; multo minus, quomodo error iste semel admissus in alios deinceps Codices potuerit propagari.

Cæterum quanquam Lucæ silentium seorsim spectatum Clausulæ illius apud Matthæum γνησιότητα non directe confellat; siquidem usitatissimum est, unum Evangelistam interdum silentio præterire, quod alter sua narratione explicat: Negari tamen

non poteſt, ubi ſemel Clauſulæ illius apud Matthæum fides ſuſpecta ac dubia eſſe cœpit, hoc Lucæ ſilentio eam ſuſpicionem multum omnino confirmari & maiorem probabilitatis gradum acquirere. Non poteſt enim non inſolitum videri: Chriſtum Dominum quo tempore in ſermone publico hoc argumentum attigiſſet, concioni populi ultro eam precum formulam præcepiſſe, cui adiecta fuerit Δοξολογία: mox vero deinde, quum a Diſcipulorum quodam eſſet rogatus: Κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι, καθὼς καὶ Ἰωάννης ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ: eandem illum formulam, ſed parte aliqua mutilam & Δοξολογίᾳ deſtitutam tradidiſſe: Cui non probabilius eſſe videtur, ſi quidem alterutro loco omitti potuerit, apud Matthæum potius fuiſſe omiſſam, apud Lucam contra additam iſtam Doxologiam? ut nimirum Diſcipuli haberent formulam quam ſequerentur, quæ nulla parte manca eſſet. Et profecto leviſſimæ ſunt ac nullius fere momenti rationes, quibus hoc Lucæ ſilentium excuſare volunt plerique, qui Δοξολογίαν illam apud Matthæum a Domino profectam ſibi perſuadent: GUALTHERUS Homil. XCIII. in Matth. p. 219. b. *Non autem moveat aliquem, quod Lucas hanc partem omiſerit. Huic enim ſatis fuit docere, quis invocari, & quid peti debeat. Et ſic inter Evangeliſtas Spiritus S. operas diſtribuit, ut alii alios illuſtrent.* Cui vero huiusmodi reſponſio poſſit ſatisfacere? non enim quæritur de certo aliquo facto, aut facti illius hac vel illa circumſtantia, qnæ ab uno Evangeliſta fuerit diſerte expoſita, ab alio vero ſilentio præterita: In his rebus omnino ſapientem operarum diſtributionem inter Evangeliſtas pro ratione allegari poſſe, concedimus

mus. Neque de omiſſione aliqua a Luca facta quæſtio eſt: Sed poſcimus rationes, quas oportet fuiſſe graviſſimas, ob quas ipſe Dominus, quum altera vice Diſcipulis rogantibus eandem precum formulam impertiiſſet, eam non integram, ſed omiſſa Δοξολογία tradiderit? Jam vero ad hanc quæſtionem nihil pertinet ſapiens illa inter Evangeliſtas operarum diſtributio. Neque etiam ad ſolvendum iſthoc dubium quicquam facit, cum dicunt, Lucæ, aut potius Domino, ſatis fuiſſe docere; Quis invocari & quid peti debeat? Quidni enim Domino & priore illa occaſione a Matthæo commemorata ſatis fuerit hoc ipſum docere? quod ſi ſumatur, admodum proclive eſt colligere, hanc Clauſulam eſſe merum additamentum. Sed aliam rationem commentus eſt, qua poſſit huic dubio ſatisfieri, Celeb. LIGTFOOTUS, quam Cl. SAUBERTI verbis ex *Diſſert. de Precib. Hebr.* §. XI. p. 127. referam: *Primo apud Matthæum Chriſtus inter diſſerendum in monte illam orationis formulam discipulis ultro tradidit, cum a nemine eſſet rogatus: eamque cum gemina adiecta Clauſula, quæ utraque cæteroquin publicarum Precum erat. Igitur & illam Oratiunculam publicam eſſe credebant Discipuli: & nihilominus aliquam, qua privatim uti poſſent, a magiſtro ſuo more gentis edoceri flagitabant: Cum id ſolemne fuerit, ut Rabbini ſeu Doctores precum privatarum formulas ex ſuo ingenio formaverint, ſuisque poſtea Thalmidhim ſeu discipulis tradiderint. Itaque poſt ſolidum fere ſesquiannum, incertum quo loco, altera vice adeunt Chriſtum discipuli, non docentem & concionantem plebi, ſed poſtquam vacaſſet precibus, enixe petentes, ut doceat ipſos orare, ſicut & Joannes docuit diſcipulos ſuos, h. e. formulam quandam precationis, qua*

privatim possent uti. Ibi Christus repetiit formulam illam, quam ante sesquiannum inculcaverat, omissa tamen duplici coronide, quæ publicum sapiebat usum, ne discipuli amplius errarent. Quis autem sibi poterit persuadere, Christum præcepta illa apud Matthæum precandi formula voluisse publicam Ecclesiæ Liturgiam castigare; quum satis constet Dominum hac in parte sese usui inter Judæos formulisque in cultu publico receptis accommodasse: quumque ipse *Saubertus* fateatur, publicas preces nonnisi auctoritate publica fuisse confectas ac communi Ecclesiæ consensu receptas? Vel etiam Discipulos cæteramque populi turbam in eam opinionem adduci potuisse, quasi Christus præscriptam hanc formulam publico tantum usui destinasset, quum e v. 6. Cap. VI. Matth. clarissimum sit, ipsi de precibus privatim & in secessu usurpandis ac peragendis sermonem fuisse? Quin potius si tale quid respexisset Dominus, prorsus omittenda fuerat apud Matthæum duplex hæc Clausula, quia noverat in publico precum exercitio, quamvis nihil diserte ea de re præciperet, hæc Antiphona post singulas preces finitas a populo reddi, easque his formulis quasi obsignari. Et quoniam apud Judæos in privatarum precum usu Δοξολογία hæc nunquam fuerit adhibita, nulla idonea dari potest ratio, quamobrem Dominus apud Matthæum eam adiectam voluerit, si quidem, quod ipsi volunt, Judæos hac in re fuerit imitatus.

Plura non addo, nisi hoc unum, quod præclare a quodam monitum deprehendo: *Ex omnibus dotibus, quæ in his, qui sese ad Crisin Lectionum N. T. accingunt, requiruntur, longe præcipuum locum sibi*

ſibi vindicat Candor, h. e. ſtudium veri ſimplex & rectum, animusque ab omni ſtudio partium alieniſſimus. Nemo certe alius diiudicandis Lectionibus atque æſtimandis ſingulis idoneus erit, niſi cui perſuaſum fuerit, non id agi, ut ſuarum partium Doctrinam confirmet, ſed ut veriſſimam Lectionem eruat, Codicibus MSS. Patrumque teſtimoniis & cæteris criteriis comprobatam. Haud facile animus verum pervidet, ubi vincendi cupiditas officit, ac plerique haud difficulter ſibi perſuadent, eam omnino Lectionem optimam eſſe, quam optimam haberi vellent.

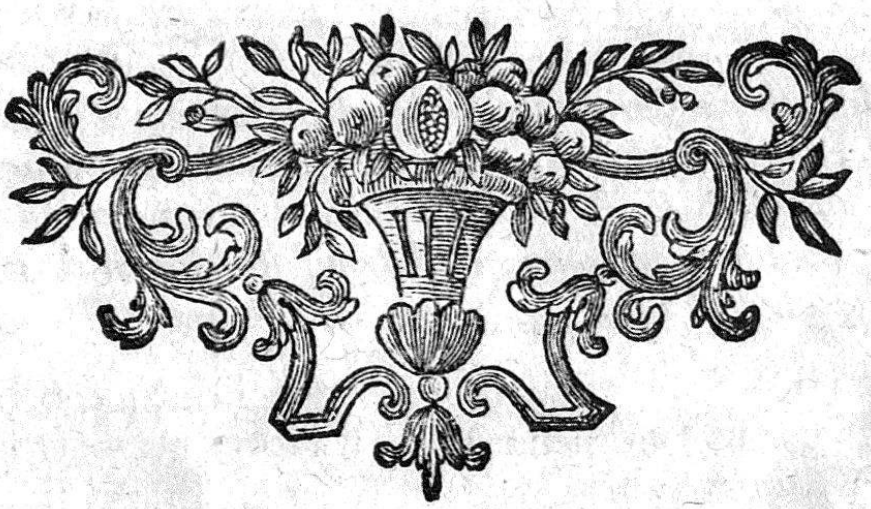

NO-